

Politik, magt og praksis i kropskulturen

– anmeldelse af to norske disputatser om idrætspolitik

Af *Henning Eichberg*

Idræt er en del af samfundets magtstruktur – som organisationsmagt, som statslig-politisk instrument, som pædagogisk magtudøvelse, som kommerciel magt. Hvor der udvikler sig moderne sport, er vejen derfor ikke lang til idrætspolitik. Men hvordan kan man analysere idrætspolitik i forhold til magtstrukturerne på den ene side og til den basale kropskulturelle praksis på den anden side? To norske disputatser, som blev skrevet på Høgskolen i Telemark (Bø) og forsvaret på Institut for Sociologi, Universitetet i Oslo, prøver forskellige veje.

Bergsgard: Magtanalyse – ovenfra

Nils Asle Bergsgard retter sin opmærksomhed først og fremmest mod de politiske magtstrukturer på nationalt plan i tidsrummet 1991-2001. Bergsgards sociologiske undersøgelse viser, at man ikke kan skrive norsk idrætspolitikshistorie uden om Rolf Hofmo, Hans B. Skaset og andre personer på toppen.¹ Ved at fortælle personhistorien, som idrættshistorikernes mainstream fortsat gør, er det metodologiske problem imidlertid ikke løst. Det begynder først.

Spørgsmålet er, hvilke samfundsmæssige kræfter der påvirker idrætspolitikken.

Her tager Bergsgards disputats fat: »å avdekke maktrelasjonene og -spillet bak den idrettspolitiske retorikken i Norge, og å klarlegge de sociale betingelsene som er grunnlaget for dette spillet«.

Fra politik til magtens sociologi: stat, civilt samfund og marked

Bergsgard betragter politik som et flertydigt begreb, der kan forstås ud fra mindst tre definitioner: Politik består i at fordele knappe materielle goder, at regulere konflikter og at bearbejde meninger for at skabe fællesskab.

Dermed bliver det politiske placeret i et bredere perspektiv, der overskrider grænserne for det offentlige magtsystem. Idrætspolitik foregår i et krydsningsfelt mellem tre sektorer: staten, civilsamfundet og markedet.² Denne trialektik oversætter Bergsgard til Bourdieu-inspirerede antagelser om tre poler, som idrætten forholder sig til: en velfærdsideologisk, en økonomisk og en frivillighedens pol. Med dette tre-sektor-forhold er skridtet taget fra en politologisk til en sociologisk analyse. Fra love, retningslinier, pengestrømme, beslutningsgange og institutionaliserede ordener retter afhandlingen opmærksomheden mod over-

Bergsgards disputats blev forsvaret ved det Samfundsvidenskabelige Fakultet på Oslo Universitet.

Nils Asle Bergsgard

Idrettspolitikens maktspill
Endring og stabilitet i den idrettspolitiske styringsmodellen

Institutt for sosiologi- og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Oslo
2005

ordnede strukturbegreber som felt, magt, modsætninger og kapital. Idrætspolitikken kan i dette perspektiv ses som et bidrag til en magtudredning af forholdet mellem det statslige, civile og markedsmæssige.

Bergsgard har valgt at sætte fokus på med- og modspillet mellem Norges Idrætsforbunds (NIF) top og Kulturdepartementets idrætsafdeling i tidsrummet 1991-2001. Han belyser fire cases af manifest sammenstød – om spillemidler, om lokalstøtte, om nationalanlæg for ski og om tv-rettigederne. Fortællingen er baseret på

anonymiserede interviews med centrale informanter (fra NIF, Kulturdepartementet og andre) samt betænkninger, presseklip etc.

Modsætningslinier

Med analysen af norsk idrætspolitik fører Bergsgard os ind i en verden af indre modsætninger. Idræt er ikke bare ét sammenhængende felt, men den gennemkrydses af konfliktlinier. Norsk idræt har gennem lang tid været præget af især to traditioner, som dannede og danner et forholdsvis sta-

bilt modsætningspar. I begyndelsen dominerede spændingsforholdet mellem den breddeorienterede organisation Centralforening for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug (1861) og den mere eliteorienterede Norges Riksforbund for Idræt (1910). I mellemkrigstiden fulgte konflikten mellem den socialistiske organisation Arbeidernes idrettsforbund og den borgerlige Landsforbundet for idræt. Da Norges Idrettsforbund (NIF) blev oprettet efter krigen som enhedsorganisation, flyttede spændingen til det indre af organisationen: til forholdet mellem bredde- og topidræt, mellem de regionale idrætskredse og specialforbundene, mellem folkehelseideal og olympisk ideal samt mellem velfærdsløgik og særskilt idrætslogik.

Bergsgard beskriver, hvordan den ene linie i norsk idræt betoner alsidighed, idrættens nytteværdi (folkehelse etc.), breddeorientering, det nationale og amatørismen. Den har rødder i tysk gymnastik og i mellemkrigstidens arbejderidræt og lever videre i NIF's regionale struktur. Den anden linie betoner specialisering, idrættens egen-værdi, eliteorientering, det internationale og professionalismen. Den har sine rødder i engelsk sport og den borgerlige sportsorganisation og finder nu til dags sit udtryk i Norges Olympiske Komité og i specialforbundene.

Ved siden af denne gennemgående, men indholdsmæssigt varierende dualisme opstod der også spændinger af anden art, nemlig mellem NIF's centrale top og lokalidrætten, mellem NIF central og specialforbundene, mellem frivillighed og professionel administration, samt mellem de store og de små specialforbund. I 1990'erne vokser desuden spændingsforholdet mellem staten (med dens dokumentationskrav og rapporteringsbureaucrati) og det frivillige arbejde.

Den norske idrætspolitiske models forandring

På denne historiske baggrund og på grundlag af case-analyserne tegner Bergsgard et billede af den norske idrætspolitiske model. Den karakteriseres ved, at staten er hovedleverandør af midler til NIF og de fleste andre idrætsorganisationer. Fordelingen sker uden om statsbudgettet og Stortinget. Monopolorganisationen NIF, som selv i høj grad er et produkt af statslig politik, hævder alligevel, at de besidder en relativ autonomi. Balancen skiftede fra Hofmo-tiden, da idrætsbureaukratiet var bestemmende, over en mellempperiode af 20-30 år, da NIF var mere centralt i brugen af pengene, til 1990'ere, Skaset-tiden, da bureaukratiet igen blev mere udfarende.

Idrætspolitikens tre faser svarer i det store og hele til den faseinddeling, som man har fundet i den almene politik: en *korporativ fase* i 1950'erne, en *segmentdannelse* i 1970/80'erne og en vis afsegmentering og *pluralisering* efter 1990.

Gennem hele tidsrummet genkender man flere af de modsætninger, som tidligere har gennemkrydset idrættens sociale felt, først og fremmest: almen nytteværdi vs. idrættens egen-værdi, idrætskredsenes linie vs. specialforbundets linie, alidræt vs. særidræt.

Desuden forøges spændingen mellem 'idrætten' i ental og den voksende pluralisme i folks praktiske bevægelseskultur. I 1971 var NIF's slogan: »Der findes bare en idrett!« Idrætsaktiviteternes mangfoldighed stiller imidlertid spørgsmål ved dette. En anden spænding findes blandt magtens mænd. Her møder man en folkehygiejnisk, en frivillighedsorienteret og en pragmatisk habitus, der er præget af professionalitet og karriere i erhvervslivet.

Hvordan forholder magtcentrene sig til

hinanden? »Vi har veldig gode relasjoner til Kulturdepartementet,« vurderede en af Bergsgards informanter fra NIF's centrale top. »NIF og idrettsavdelingen i Kulturdepartementet har en stadig krig,« mente derimod en informant fra Stortinget. Denne modsigelse opløser Bergsgard ikke i en enten-eller, men holder fast i en både-og. Det ministerielle bureaukrati i det norske Kulturdepartementet og toppen af idrættens monopolorganisation NIF sidder »i samme båd« og spiller inden for denne ramme med og mod hinanden. Departementet besidder den formelle og økonomiske magt, mens NIF råder over den folkelige kapital, sportskapitalen og den økonomiske kapital. Deres konflikter er »krusninger på overfladen«. Magtforholdene er stabile, statens magt i idrættens felt er ikke reduceret, men NIF's top har på trods af dens afhængighed fra statens midler oprettholdt en betydelig grad af autonomi. Alligevel sker der forandring, især nu hvor idrættens i de senere år er blevet præget af bevægelseskulturel differentiering og aktivitetsmæssig udvidelse. Bergsgard viser, at det korporativt styrede idrætssegment slår sprækker.

Kritikpunkter – i forhold til felt, autonomi og sektortænkning

Bergsgard fortæller nuanceret om idrætspolitikens indre liv på statens og monopolorganisationens top ved at fortolke konkrete cases ud fra bourdieuske kapitalbegreber³ og forholdet til statslig, markedsmæssig og civilsamfundsmæssig logik. Disse to analyseniveauer – kapitalformerne og den sektorielle trialektik – hænger imidlertid ikke så klart sammen, som man kunne ønske sig. Og deres bidrag til ana-

lysen af de empiriske cases er heller ikke tvingende. Der håndteres mindst ni kapitalformer på en ikke ligefrem overskuelig måde. Af og til bliver kapitalbegrebet brugt på en måde, der ligner begreberne 'logik' og 'ideal', 'orden' og 'magt', 'trosgrundlag' og 'trossætning'. Kapitalbegrebet, som hos Bourdieu kommer fra en materialistisk analyse og derfra har sin værdi, får altså en idealistisk drejning.

Denne analytiske usikkerhed skyldes nok, at forfatteren har gjort sig afhængig af en bog af Munk/Lind, som afprøver en bourdieusk tilgang på dansk idrætspolitik.⁴ Fra denne bog stammer også formuleringen om den »velfærdsideologiske« pol side om side med økonomiens og frivillighedens poler. Den basale praksis, som begreberne 'økonomi', 'frivillighed' og 'kapital' står for, ligger imidlertid på et helt andet niveau end den ideologiske overbygning.

Bergsgards afhandling læner sig desuden alt for stærkt op af antagelsen om »idrætsfeltets autonomi«. Munk/Lind postulerer denne autonomi ved at opfinde en fjerde pol, »idrættens kulturelle pol«, og blande begreberne »idrættens natur«, »idrættens felt« og »idrættens logik« sammen – indtil alt teoretisk er uklart, men svarer til et idrætsidealistisk billede.

Når man ophøjer visse konkrete historisk-sociale og administrative forhold til 'autonome' logikker, falder man i den samme grøft, som Niklas Luhmanns systemteori har gjort: Man forholder sig affirmativt til givne administrative eller organisatoriske afgrænsninger⁵: Idræt er, hvad der er organiseret i idrætsforbundet.

Dette gør opmærksom på en ejendommelig Bourdieu-reception, som for tiden mere generelt går gennem de nordiske lande. Bourdieus sociologi bliver ikke forstået som en dynamisk fornyelse af klasseanalysen, hvor begreber som habitus, smag og kapital

bygger bro mellem individet og folks kollektive mønstre. Men Bourdieu bliver alt for ofte forstået som en slags strukturalist og systemtænkner, som en fransk Luhmann. Hvad hos Luhmann hedder 'system' og 'subsystem', bliver nu til 'felt' og 'subfelt', og hvad hos Luhmann hedder systemets 'selvreferentielle logik' eller 'binære kode', bliver til bourdieusk doxa.⁶

Netop for forskningen i idrætspolitik er det vigtigt at være opmærksom på forskellen mellem Bourdieu og Luhmann, mellem bevægelserne i det bourdieuske felt og funktionslogikken i den luhmannske systemteori. Fordi politikanalysen er grundlæggende fristet til at tage bestemte politiske områder for givet, herunder idræt. Men det er de ikke – de er historisk blevet til og under forandring. Sektorerne er ikke afspjælinger af metafysiske ideer i platonsk forstand, heller ikke skabt af den hegelske 'Verdensånd' eller af en abstrakt rationalitet af 'binære koder'. Politikens sektorer er skabt af mennesker og deres sociale bevægelser – og af magten.

Det er dette, som Bergsgards afhandling dokumenterer. Disputatsens ydmyghed over for idrætslig sektortænkning er der altså ingen grund til. Med grundigheden og bredden i undersøgelsen er den norske afhandling langt mere bæredygtig end Munk/Linds studie fra Danmark.

Augestad: Kundskabs-sociologisk analyse – nedefra

Mens Bergsgard går ud fra den politiske magt på toppen, retter Pål Augestad sin opmærksomhed primært på den pædagogiske magts kropskulturelle side. Han analyserer faget legemsøvelser i Norge, dens ideologier og praksisser, som de trådte frem i tidsrummet 1889-1960.

Pål Augestads afhandling er først og fremmest kundskabssociologisk. Med reference til Alfred Schütz, Michel Foucault og Pierre Bourdieu belyser afhandlingen, hvordan viden bliver produceret – her konkret: hvordan viden om kroppen socialt bliver konstrueret i det norske skolefag *kropsøvelse* i takt med historiske forandringer. På grundlag af gymnastikinspektørens indberetninger, folks erindringer, læreplaner og fotografier skriver forfatteren historie nedefra, dvs. fra det lille til det store, fra teknologier og praksisser (rum, redskaber, sprog) til de overordnede diskursive og autoritative systemer.

Afhandlingen finder frem til to historiske faser, der er bestemt af tre cæsurer. I 1889 blev gymnastikfaget obligatorisk i norske byfolkeskoler, i 1925 fik Norge en ny national normalplan for alle byskoler med egen fagplan for kropsøvelsesfaget, og efter 1960 forandrede faget sig i nye retninger.

Gymnastikfagets fase fra 1889 til 1925 var præget af »disciplin, dannelse og nation«. I kropsøvelsesfagets fase fra 1925 til 1960 skiftede mønstrene hen imod »den rene krop i det rene rum«. Overordnet gik fagets vej dermed fra militær disciplinærmagt til en medicinsk-naturvidenskabelig livsreguleringsmagt. Med en ny pædagoggeneration i 1970'erne og med mønsterplanen fra 1971 skete der igen grundlæggende omjusteringer i faget, hvor man erstattede konkurrencemomentet med initiativ, spontanitet og fantasi som overordnede værdier.

Modernitetslogikkernes forandring og kontinuitet

Afhandlingen fokuserer således på forandring – med brud sidst i 1800-tallet, i 1920'erne og i 1970'erne. Dermed under-

Høgskolen i Telemark

PÅL AUGESTAD

Skolering av kroppen

Om kunnskap og makt
i kroppsøvingsfaget

Augestads afhandling udgivet fra Høgskolen i Telemark.

spilles de kontinuiteter, som afhandlingens 'genealogiske' dele omtaler. Man kunne ønske sig en konkretisering af, hvilke epoke-formationer undersøgelsens kategorier refererer til. Hvordan forholder de overordnede modernitetslogikker, som Foucault har peget på for perioden 1650-1800, sig til de specifikke (del-) logikker, som træder frem i undersøgelsen af 1900-tallets skolefag? De forskellige kulturelle logikker, som Augestad refererer til, skal altså både indholdsmæssigt og periodiseringsmæssigt bestemmes i forhold til hinanden.

Den omtalte (militære) *disciplineringslogik* udviklede sig allerede med 1600/1700-tallets militæreksercits og de adels-

mæssige øksercitier. *Dannelseslogikken* derimod udfoldede sig først med 1800-tallet, skønt den havde rødder i oplysnings-tiden. Desuden taler afhandlingen om en *normalitetslogik*, som i 1920'erne bliver erstattet af en *præstationslogik*; men denne præstationslogik havde, som sportshistorien har vist, sin oprindelse i industrialismens produktivetskultur omkring 1800. *Hygiejnelogikken*, som bliver udbredt med 1920'ernes funktionalisme, er af nyere dato, men leder tilbage til processer, der begyndte efter middelalderen. *Observationslogikken* er dokumenteret som panoptisk tilskuerperspektiv omkring 1800 (Foucault), men kan spores tilbage til renæssan-

etiden med gukkasse-teatret og befæstningens citadel. Renselses- eller *sanatorie-logikken* har ganske vist også forløbere, men dens placering i 1920'ernes funktionalisme er overbevisende. *Nationalitetslogikken*, som afhandlingen daterer til fasen 1889-1925, er ikke begrænset til denne, men udfolder sig med 1700-tallets nationaldemokratiske revolutioner – og efter 1925. Og *kønsdifferentieringslogikken* får bestemt en ny kvalitet efter 1900, men må også ses i forhold til en længere historisk kontinuitet.

På fortolkningens plan nævner Augestad desuden den *formålsrationelle logik* (i Max Webers forstand), som fortæller noget om de lange linier i den vesterlandske historie. Det gælder også det firkantede rum og de *rette liniers logik*. Derimod leder henvisningen til Michel Foucault og det *kapitalistiske* samfunds biopolitik snarere til processer, der starter i 1800-tallet. Igen på en anden måde leder henvisningen til Norbert Elias' *civiliseringsproces* tanker hen til den vesterlandske magtlogik i det tidlige nutids høviske samfund. Og så er der åbne spørgsmål angående *individualiseringslogikkens* historiske placering – er den moderne eller 'postmoderne'?

Logikbegreberne i Augestads undersøgelse skaber altså problemer af teoretisk art, der minder om kapitalbegrebernes problematik i Bergsgards afhandling.

Sport mellem offentlig, kommerciel og civil logik

Og hvad så med selve idrætten? Augestad viser, hvordan sportens præstationslogik opnåede en vis hegemoni i skolens kropsovfelsesfag i fasen 1925-1960. Men i forhold til afhandlingens fokus på den militære og den naturvidenskabelige tradi-

tionslinie virker sporten og den folkelige foreningsidræt underbelyst.

Denne relative ubalance gør opmærksom på, i hvor høj grad afhandlingen fokuserer på den offentlige/statslige indsats og forstår sig selv som »*et case... for statens politik*«. Rigtigt nok følger skolen, militæret og sundhedsvæsenet den offentlige/statslige logik, og det er legitimt at begrænse analysen således. Men når afhandlingen påpeger idrættens indflydelse, rejser der sig spørgsmål om, hvilken betydning sportens, markedets og underholdningskulturens logik på den ene side og det civile samfunds henholdsvis de frivillige idrætsforeningers logik på den anden side har haft. Også 1920'ernes sundhedsbevægelse og 1970'ernes nye pædagogik kan næppe forstås uden om de selvorganiserede folkelige reformbevægelser i det civile samfund. Sam- og modspillet mellem stat, markedet og civilt samfund fortjener altså en speciel opmærksomhed.

Praksis, forandring, modsætninger

Begge undersøgelser har væsentlige træk til fælles, der gør dem interessante. De går historisk til værks ved at interessere sig for samfundsmæssige forandringer. Men dette sker i rammen af sociologisk forskning, ikke i historismens spor, hvor man spørger, hvordan det virkelig har været.

Begge studier er spændt op mellem ideologiske (politiske, dannelseslogiske) overbygninger på den ene side og kropskulturel praksis på den anden. Men de går forskellige veje, dels oppefra, dels nedefra.

Begge undersøgelser vælger en fransk teoribaggrund. Det kontrasterer mod angelsaksiske og positivistiske orienteringer i andre skandinaviske forskningslandskaber.

Netop den fransk-kontinentale orientering i Norge lægger op til frugtbare udvekslinger med dansk forskning.

De to norske studier fører på forskellige måder os frem til kropskulturens og idrætspolitikens indre modsætninger – mellem bredde og elite hos Bergsgard, mellem di-

sciplin, sundhed og sport hos Augestad. Og de dokumenterer, at offentlige forhold som statens politik og undervisningsvæsen må belyses i forhold til interesserne på markedet og til praksisserne i det civile samfund. Dialektisk tænkning trænger til en udvidelse, til en trialektisk analyse.

Noter

1. Hofmo var først leder af *Arbeidernes Idrettsforbund* (AIF) og så næstleder af *Norges Idrettsforbund* (NIF), senere blev han kontorchef for *Statens Idrettskontor* 1946-66. Han var en magtfuld fortæller af enhedsorganisationen, af en folkehøjejnisk idrætsmodel og af idrættens offentlige finansiering gennem tipsmidler. Skaset var i 1980'erne præsident for NIF, men blev i 1990'erne chef for Kulturdepartementets idrætsafdeling og som sådan en magtfuld modspiller af NIF-toppen, før han gik af i protest mod dopingsagen.
2. De tre sektorer følger hver deres egne logikker: *Staten* følger distributionslogikken; der handles ud fra politiske beslutninger, som sker på grundlag af kontroversielt debatterede (og skiftende) værdier, som angår hele folket. Organiserede interesser refererer tilbage til det *civile samfund* (uden at være identisk med dette), hvis logik er bestemt af folks frivillige selvorganisering. Men der er en tredje, der spiller med: Økonomiske interesser følger *markedets* logik. Idræt er i stigende omfang et interesseområde for erhvervsvirksomheder, hvis logik er bestemt af gevinst.
3. For teoretisk at strukturere denne verden af modsætninger bruger Bergsgard Pierre Bourdieus sociologiske begreber om det *sociale felt*, *doxa* (feltets logik eller selvfølgelighed) og *habitus* som den skabende praktiske, ikke-kalkulerede sans, der fører til handlinger. Men først og fremmest bruges de bourdieuske kapitalbegreber. Kapital er et potentiale, som kropsliggøres, objektiviseres og institutionaliseres. Kapitalen ligger i personen, i ting og sager og i institutionelle forhold. Tre kapitalformer uddifferentieres som grundlæggende. Den *økonomiske kapital* følger med sponsorer og medier eller er afledt af personlig erhvervs erfaring og succes i management. Den *sociale kapital* afledes af netværkslogik, eksklusions- og inklusionsmekanismer, tillid og anerkendelse, af de politiske elitors 'familierelation'. Den *kulturelle kapital* refererer til kulturelle og identitetsrelaterede værdier, f.eks. til ski som element i den norske nationale identitet. Desuden taler forfatteren også om symbolsk kapital, politisk kapital, folkelig kapital, idrætskapital, sportskapital (som refererer til konkurrencelogikken) og frivillighedskapital (som refererer til det frivillige arbejde inden for organisationer).
4. Martin Munk & Jakob B. Lind 2004: *Idrættens kulturelle pol. En analyse af idrætsfeltets autonomi belyst ved Pierre Bourdieus metode*. København: Museum Tusulanums Forlag.
5. Man projicerer således afgrænsninger fra bureaukratiets verden – hvor der eksisterer økonomi-, kultur-, social-, sundheds- og idrætsadministrationer side om side – til ideernes verden. Ud fra denne systemfunktionalistiske logik kunne man med samme ret tale om 'fodboldspillets autonomi' eller om 'jernbanevæsenets natur', da de også følger hver 'deres egen logik' og har deres egen organisering – og hvorfor ikke 'dopingkontrollens felt'?
6. Denne 'oversættelse' sker så at sige 'bag om ryggen'. Hverken Munk/Lind eller Bergsgard refererer eksplicit til Luhmann. Den tendentielle 'felt'-systemisme i sociologien kan ses som et implicit resultat af den nordiske 'indre velfærdsstat'.

Litteratur

Pål Augestad 2003: *Skolering af kroppen. Om kunnskap og makt i kroppsøvningsfaget*. Afhandling for dr. polit. graden, Institut for sosiologi, Universitetet i Oslo. Utg. Høgskolen i Telemark, Institutt for idretts- og friluftsfag.

Bergsgard, Nils Asle 2005: *Idrettspolitikkenes maktspill. Endring og stabilitet i den idrettspolitiske styringsmodellen*. Doktoravhandling forsvart ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo. nr. 18.

